

slesvigske særudvikling ved at fremdrage Rinkenæs som eksempel og sammenligne med forholdene i kongeriget. Da Troels Fink imidlertid taler om Sønderjylland som det område af her-tugdømmet Slesvig, der blev genforenet med Danmark i 1920, og nærmest beklagende må konstatere, at Chr. V's matrikulering kun fandt sted i de kongerigske områder, er jeg tilbøjelig til at tro på det første alternativ. Det harmonerer også ganske godt med Troels Finks konstatering af, at reglerne i den danske reces af 1547 vedrørende rebn-ing af jord blev fulgt i Rinkenæs, men så havde det været rimeligt i større omfang at inddrage den nyere danske forskning vedrørende bebyggelses-struktur, vangebrug og økotyper i fremstillingen og at placere Rinkenæs indenfor denne referenceramme.

Det må således konkluderes, at denne afhandling forekommer nærværen-de anmelder at være problematisk og skuffende, men som det ligeledes er nævnt, er den smukt udstyret og vel-skrevet, så den vil forhåbentlig kunne være til glæde for den del af den lokale befolkning, som ønsker at få mere at vide om forholdene i ældre tid i Rin-kenæs.

Finn Stendal Pedersen

Egon Eriksen og Ole L. Frantzen:
Dansk artilleri i Napoleonstiden. Forudsætninger og udvikling 1760-1814. (Tøjhusmuseets Skrifter 11, København, 1988). 530 s.

Artillerihistoriske analyser hænger ikke på træerne. Derfor påkalder den fo-religgende bog sig mere end almindelig interesse. Den koncentrerer sig om det danske artilleri under Englandskrigene i begyndelsen af 1800-tallet, men rum-mer samtidig en redegørelse for udvik-lingen af artillerimateriellet gennem

sidste halvdel af 1700-tallet – deraf bo-gens undertitel.

Hertil kommer at Egon Eriksen og Ole L. Frantzen er to særdeles kyndi-ge herrer, der ikke blot kender Tøj-husmuseets enestående artillerisamling ud og ind, men som også er velbevand-ret i Landetatens og Søetatens arkiver. Og ikke nok med det, de har også sat sig for at skrive på en måde, så »man ikke mister forståelsen for våbnenes betydning for samfundsudviklingen«. Så der er grund til at forvente, at læse-ren får artilleriskytsset præsenteret som andet og mere end »de legemer, hvo-rudaf man, ved krudtets kraft, uddri-ver mindre legemer, så at disse ytrer en ødelæggende virkning, mer eller mindre langt borte«, som en af forfat-ternes forgængere, G. Linde, definerer emnet i sin lærebog fra 1813.

Ole Frantzen indleder med en kort redegørelse for både det skriftlige og ikke-skriftlige kildemateriale. Blandt de skriftlige kilder er der – ud over ar-kivalierne – især grund til at pege på samtidens lærebøger i artilleri (her kommer G. Linde ind), medens muse-umsgegenstandene (først og fremmest kanoner og affutager i alle afskygnin-ger) samt den store samling af tegnin-ger i Rigsarkivet og Tøjhusmuseet ud-gør den anden centrale materiale-gruppe.

Til glæde for den læge læser afslutter Ole Frantzen sit indledningsafsnit med en kort og kontant definitionsoversigt. Her præsenteres de forskellige typer af skyts, støbematerialer og skydemåder, – og så er man »klædt på« til mødet med Egon Eriksens afsnit om ballistik og skytsfremstilling.

Redegørelsen for ballistikens histo-rie frem til ca. 1800 er prisværdig klar, næsten lærebogspræget (!), både hvad angår indre og ydre ballistik (læren om projektilets bevægelse henholdsvis in-de i løbet og udenfor). Den voksende

forståelse af projektilens bane (den ydre ballistik) med indregning af tyngdekraft, atmosfærisk tryk, luftmodstand og vindpres kommer næppe som den store overraskelse for den, der har kastet med sten – og hvem har ikke det? Derimod kan kendskab til 1700-tallets erfaringer på den indre ballistik område ikke siges at være hvermands eje. Egon Eriksen påpeger, at man lærte at skelne mellem krudtets antændelseshastighed og forbrændingshastighed. Man konstaterede, at skudvidden *ikke* var proportional med ladningens størrelse, men derimod afhængig af kanonløbets længde, idet en langsom forbrænding gav projektilet en accelererende fart i løbet.

I afsnittet om skytsfremstilling vender Egon Eriksen tilbage til hærens og flådens hovedkategorier af skyts: kanoner, haubitsere og morterer. Den instruktive gennemgang af typerne ledsages af en redegørelse for fordele og ulemper ved henholdsvis bronze- og støbejernspjecer. Den seje bronze havde i århundreder været en værdifuld egenskab, som generelt gjorde bronzekanonen (oftest benævnt metalkanonen) mere eftertragtet end pjecer fremstillet af det mere sprøde støbejern. Men fra slutningen af 1700-tallet resulterede den teknologiske udvikling i fremstilling af bedre støbejern i Skandinavien og åbnede vejen for en omfattende omstilling til jernkanoner. De var også langt billigere end metalpjecerne, hvilket ikke skal tages som udtryk for, at støbejernskanoner var discount-våben, tværtimod, alt artilleri var kostbart og tegnede sig for en betydelig post på statsregnskabet, til gengæld var det forbløffende holdbart – navnlig i fredstid!

Desværre kom Englandskrigene til at sætte effektiv bom for en definitiv overgang til jernskyts i det danske forsvar. Så støberiet i Frederiksværk fortsatte

med at levere metalpjecer til både hær og flåde, medens jernværkerne i Norge måtte tage sig af forsyningen af støbejernspjecer til stor beklagelse for kvalitetsbevidste artilleriofficerer, der havde foretrukket at få svenske produkter, fordi svenskerne rådede over bedre jern og en mere udviklet teknologi.

Bogens to hovedafsnit behandler henholdsvis landartilleriet (Egon Eriksen) og søartilleriet (Ole Frantzen) i perioden 1800-1814. Her gennemgås ikke blot selve artillerimateriellet, men også betjeningen, organisationen, personellet og taktikken. Velvalgte illustrationer ledsager teksten, der suppleres med et omfattende bilagsmateriale.

De to forfattere dokumenterer med al ønskelig tydelighed, at det danske artilleri omkring 1800 var så omfattende og så specialiseret som nogen sinde i det danske forsvars historie. Således nåede flåden sit absolutte højdepunkt i kampkraft umiddelbart forud for englændernes angreb i 1807, og også hæren formåede at få bragt sit fæstnings- og kystartilleri, der stod svækket ved århundredets begyndelse, op på et acceptabelt niveau.

Ole Frantzen konkluderer, at søartilleriet i årene frem til 1807 var inde i en dynamisk udvikling. Det gjaldt ikke blot for skytset – navnlig det berømte system 1804, men også for det øvrige artillerimateriel. Knap så dynamisk formede udviklingen sig for hærens artilleri, hvor Egon Eriksen understreger, at fæstningsartilleriet stort set holdt fast ved system 1753, og feltartilleriet ved Frederiksværk pjecerne af system 1766. Til gengæld undergik navnlig fæstnings- og kystartilleriets affutager en betydelig teknisk udvikling, der bidrog til at øge hærartilleriets effektivitet.

Tabet af flåden i 1807 står som en central begivenhed i den behandlede periode. Ole Frantzen har i sit afsnit søgt at klarlægge omfanget og konse-

kvenserne af den engelske beslaglæggelse af dansk søartilleri. I bogens bilag XIII opregnes skytsbeholdningen på Holmen primo og ultimo 1807. Det fremgår heraf, at englænderne først og fremmest skilte den danske flåde af med metalkanoner og metalhaubitsere, medens mortarer (både af bronze og støbejern) tilsyneladende havde mindre interesse.

»Dansk artilleri i Napoleonstiden« er en flot og ambitiøs bog – også selv om den »brutalt« skærer stort set hele dobbeltmonarkiets norske artilleribidrag bort. Den er flot i sit udstyr: glimrende illustrationer og tekster, fyldige bilag og et omfattende sagregister, der dækker det hele. Man kan dog diskutere, om ideen med de overordnede emneord skaber den ønskede overskuelighed i registret. Den er ambitiøs i sit forsøg på at bringe artillerihistorien ind i en større sammenhæng og dermed ud til et bredere forum. Det forsøg er i det store og hele lykkedes, og bogen er blevet meget mere end »en håndbog i hele det glatløbende forladeartilleris historie« for nu at citere forlagets omslag.

Per Willemoes Jørgensen

Ole L. Frantzen (red.): *Linieskibet Holsten 1772-1814*. En kulturhistorisk studie af et dansk orlogsskib. (Marinehistorisk Selskab, 1988). 219 s.

Det kan umiddelbart synes lidt flot at bruge en hel bog på at skildre et enkelt orlogsskibs historie; men ideen er ikke så tosset endda. For nok er det lineskibet *Holsten*, der står i centrum, men opgaven tackles på en måde, så der gennem den detaljerede behandling af skibet også tegnes et ganske dækkende billede af Den Danske Marines historie i slutningen af 1700-tallet.

Bogen, der først og fremmest bygger

på konstruktionstegninger, regnskaber og andet kildemateriale fra Søetatens righoldige, men vanskeligt overskuelige arkiver, er struktureret med henblik på at få en bred læserkreds i tale. Der opereres så at sige på 3 planer: Det store og velvalgte illustrationsmateriale forsynet med gode tekster udgør 1. plan, medens selve brødteksten og det udtømmende bilagsmateriale skal gøre det ud for henholdsvis 2. og 3. plan. Så kan læseren selv afgøre, hvor meget han eller hun vil investere i sagen. »Systemet« virker ved præsentationen noget kunstigt og medfører også i praksis en del gentagelser, men det fungerer faktisk!

Bogen følger *Holsten* fra tegnebordet på Holmen omkring 1770 til ophugningen i England i 1814. Den langstrakte byggefase og efterfølgende udrustning beskrives minutiøst. Ikke et skøde, ikke en pjece – ja, end ikke kokkens husgeråd bliver glemt (bilag 1-6). Og selv skrogets ornamentering, denne påklippede og funktionsmæssigt unødvendige udsmykning, bliver der også plads til.

Den imponerende krigsmaskine, der vejede ca. 2.000 tons i operationsklar stand og målte 50 × 13 meter, stod Marinen i den nette sum af godt 125.000 rdl. – svarende til ikke mindre end 1/5 af det samlede årsbudget. Den store post i regnskabet tegnede artilleriet sig for, nemlig ca. 30.000 rdl., men så kunne *Holsten* også sætte sig i respekt med sine 60 kanoner fordelt på de 2 batteridæk, skansen og bakken.

Et par af bogens afsnit behandler mandskabets sammensætning og sundhedstilstand og beskriver livet om bord. Der var for hovedparten af den 500 mand store besætning tale om en både hård og ensformig tjeneste præget af skrap disciplin, dårlig kost og sygdom – og mange arbejdsulykker.

Holsten blev mere brugt i sit lange liv